

FEYZULLAH EFENDİ'NİN KENDİ KALEMİNDEN HAL TERCÜMESİ

Ahmed Türek - F. Çetin Derin

Burada tercümesi verilen Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin Arapça otobiyografisi, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Yahya Tevfik Efendi (bugün Süleymaniye Kütüphanesindedir) kitapları arasında 287 numarada kayıtlı bir yazma nüshaya dayanmaktadır. Bu nüsha, 22 × 14 (14,5 × 6) cm. eb'adında, vişne çürüğü renginde, zencirekli meşin ciltli olup 13 satırlı, 34 yapraklı, tâlik benzeri yazılı, saykallı, filigranlı ve sarımtırak kâğıtlıdır. Nüsha, istinsah kaydı taşımamakla beraber, tercümenin sonundan da anlaşılabacağı gibi Feyzullah Efendi'nin torunlarından Seyyid Mehmed Emin tarafından 1178 Ramazanın sonlarında tashih görmüştür.

يقول ائبد المنتظر الى الله في اولاء و آخراه السيد فيض الله بن السيد

ibaresiyle başlayan yazma,

.... اللهم ارحم امواتنا و عمر بالصالح احياءنا و احفظهم من سوء الدنيا و الآخرة .

ibareleriyle son bulmaktadır.

Nüsha, maddî evsaf itibariyle böyle olmakla beraber metin itibariyle sağlamdır. Bununla beraber, tercümenin bazı yerlerinde de görüleceği gibi istinsah hatalarına raslanmaktadır. Bu gibi hataların önemlilerine gerekli yerlerde işaret edilmiştir. Buna karşılık, bâzı ufak tefek istinsah hataları daha görülür ki, bunların işaret edilmesine, karine ile kolayca anlaşılması itibariyle, lüzum duyulmamıştır.

Metinde rastlanılan hatalar, nüshanın, biyografi sahibinin elinden çıkmadığını göstermektedir. Nüsha, her halde, müellifin müveddelerinden temize çekilmiş bir yazmadan başka bir şey olmasa gerekir.

Son olarak bu eserin ortaya çıkmasında Doç. Dr. Ahmed Türeki metni arapçadan Türkçeye çevirmiş Fahri Çetin Derin ise metne gerekli not ve açıklamaları yapmıştır.

Bismillahirrahmanirrahim. Dünya ve ahirette tanrıya muhtaç olan Şeyh Seyyid Cüney doğlu Şeyh Sultan Ahmed oğlu Seyyid Şeyh Pîr Mehmed oğlu Seyyid Şeyh Habib Mehmed oğlu Seyyid Şeyh Mehmed oğlu Seyyid Feyzullah der ki atalarının hâl tercümelelerine dâir az bir şey yazmış olduğumdan, onlarla birlikte anılabilmek, aralarına girmek, okuyan, gören ve dinleyenlerden herkesin hayır duâsına erişebilmek için kendi hâl tercümemi de yazmağa başladım. Öyle oldu ki şevvâl 1048 yılında doğdum, babamın yakın alâkası ile çevrili olarak Erzurum'da büyütüldüm. Beni önce hocam, dayanağım ve güvenilecek insanım olan âlim ve dindar babam, daha sonra, sıhriyet yolu ile akrabamız olan âlim ve âmil Molla Seyyid Abdülmü'min okuttu. Her ikisinden yüce kur'an, arapça ve farsça, manzum ve mensur dîl eserleri ve şiir divanlarından bir kaçını, fıkıh ve usûl-i fıkıh okudum. Araştırmacıların dayanağı ve rehberi olan dayım Molla Murteza oğlu Molla İsmail'den nahiv, sarf, ma'ânî, beyân, bedi' ilimlerini ve bu ilimlerden sonra okunması mutad olan, memleketimizde talebelerce «madde» adlandırılması âdet hâline gelen fentelerin bir kısmını okudum. Tanrının sâyesinde istediğim ilimlerden her hangi birisine dalmak ve ondan netice almak melekesine sahib oldum. Daha sonra ulu fâzıl, derya, ataların yadigârı, neslimizin yüz akı, derin ilmiyle şöhreti ufukları saran, kadrinin yüksekliği ve bilgisinin genişliğini her insaf sahibine ve iddiacıya kabul ettiren Şeyh Bistam Vâni' oğlu Mehmed¹ den *Tehzîbül-mantık şerhi* ile *hâşiye'sini* ve Kadîmir² in *el-Hidâye fi'l-hikme şerhi*'ni, hendeseden *Eşkâlât-te'sis* ve Şeyh Bahâüddin³ in *Hülâsatül-hisab* ve Kadî-

¹ Vankulu (ölm. 1098/1688). Bk. C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*. Leiden 1949. II, 438; *Suppl.*, Leiden, 1938, II, 652; Bursalı: Mehmet Tahir, *Osm. Müell.* II, 50.

² Hüseyin b. Mu'izzeddin el-Meybûdî (ölm. 904/1498). Bk. *GAL* II, 216; *Suppl.* II, 294.

³ Bahaeddin Muhammed b. Hüseyin el-Âmilî el-Bahâî (ölm. 1090/1621). Bk. *GAL* II, 414; *Suppl.* II, 595.

⁴ Salâheddin Müsa b. Muhammed b. Kadî: Mahmud. Hayatı ve eserleri için bk. *OM* III, 291 vd.

zâde-i Rum⁴ nin *Şerhü'l-mülâhhas fi'l-hey'e* ile Molla Bercendî⁵ tarafından yazılan *hâşiye'sini*, *Şerh-i hikmetil-ayn* ve tanınan hâşiyelerini, *Şerhât-tecrîd* ve bununla ilgili Celâleddin Devvânî⁶ tarafından yazılan eski hâşiye ile bu sonuncuya Mirzâ-Cân⁷ tarafından yazılan *hâşiye*, Kadî Beydâvî⁸ nin tefsiri ile onun birkaç hâşiyesi, *Tefsirü'l-Keşâf* ve birkaç hâşiyesi, bir kısım *hadis-i şerif*ler ve *zîc* bilgileriyle bununla ilgili bâzı hususları okudum. Hadisleri, âlim, muhaddis ve müsnid, ataların yadigârı Şeyh Abdullah el-Magribî oğlu Şeyh Mehmed Tahir'den okudum. Bu zât bana, başvuru hadisi şeriflerle ilgili altı kitap ile diğer adı geçen kitapların rivâyet icâzetini kendi hocalarından - Tanrının rahmeti üzerlerinde olsun - aldığı gibi has ve âm şekliyle verdi. Muhammediye sıretine uygun olarak Halvetiyye şeyhlerinin tarikatini hocam ve babam - Tanrının rahmeti üzerinde olsun - dan aldım ki bu bilgi ona babalarından ve atalarından isnadlarıyla birlikte gelmiştir. Bizim yolumuzu takip edeceklere güzel bir rehber olabilmesi için şimdi de üstadlarımızı ve hocalarımızı tafsilâtlı olarak zikredelim.

İlmi ulu mevlâ ve imam, «tenzil» sırlarının aydınlatıcısı ve «tevil» inceliklerini sözlerin gerçekleriyle ortaya çıkarıcısı Bistam el-Vânî oğlu Şeyh Mehmed'den öğrendim. O, Mevlâ ve âlim Seyyid Nureddin Şirvânî'ye, bu da Mevlâ Şeyh Mehmed Refi' Şirvânî'ye, bu da Mevlâ el-Hüseyn el-Halhâlî⁹ ye, bu ise Mevlâ Mirzâ-Cân Şirâzi'ye talebelik etmişlerdir. Aynı zamanda dindar ve temiz âlim Mevlâ Seyyid Abdülmü'min'e talebelik ettim. O ise, fâzıl Mevlâ Abdurrahman el-Kürdî el-Âmidî'ye, bu da Mevlâ ve âlim Mehmed Şirvânî'ye, o da âlim ve Mevlâ Ahmed el-Halî e, o da âlim ve Mevlâ Mirza Can Şirâzi'ye, bu da âlim ve Mevlâ Cemâlüddin Mahmud Şirâzi'ye, bu da müdekkik ve Mevlâ Celâleddin

⁵ Abdelâlî b. Muhammed b. Hüseyin el-Bercendî (ölm. 980/1524 den sonra). Bk. *GAL*, *Suppl.* II, 581.

⁶ Celâleddin Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî (ölm. 907/1501). Bk. *GAL* II, 217; *Suppl.* II, 306.

⁷ Habîballah Mirzâcân el-Begandî (ölm. 994/1588). Bk. *GAL*, *Suppl.* II, 594.

⁸ Ebu Sa'îd Abdullah b. Ömer el-Kadî el-Beydâvî (ölm. muhtemelen 716/1316). Bk. *GAL*, Leiden 1948, I, 416; *Suppl.* Leiden 1937 I, 738.

⁹ Hüseyin el-Hüseynî el-Halhâlî (ölm. 1014/1605). Bk. *GAL* II, 418; *Suppl.* II, 591.

Devvânî¹⁰ ye, bu da pederi Es'ad es-Siddîki'ye, bu da Mevlâ Muhyiddin el-Köşknârî'ye, bunların her ikisi de müdekkik ve Mevlâ ve allâme Seyyid Şerif Ali b. el-Cürcânî¹¹ ye, bu da *İnâyetel-Hidâye* müellifi Şeyh ve imam Ekmeleddin el-Bâbertî¹² ye, bu da imam el-Hüdâ Kıvâme'l-hakk ve'd-din el-Kâkî'ye, bu da hem şeyh ve âlim *el-Kesf* müellifi Alâeddin Abdülazîz, hem de *el-Hidâye şerhi* olan *En-Nihâye*'nin müellifi Hüsâmüddin Hüseyin es-Sıgnâkî¹³ ye, her ikisi de âlimlerin üstadı Mevlâ Hâfızeddin el-Kebîr ile müçtehidlerin kutbu Mevlâ Fahreddin el-Mâyemurğî'ye, her ikisi de dünya imamlarının üstadı, imamların güneşi Muhammed b. Abdüsettar b. Muhammed el-Kürdî'ye, bu da *Hidâye* müellifi, islâm şeyhlerinin şeyhi Burhaneddin Ali b. Ebi Bekr er-Rüsdânî el-Merğînânî¹⁴ ye, bu da Ebu'i-Leys Ahmed b. Ömer el-Nesevî'ye, bu da babası Necmeddin Ömer en-Nesevî'ye¹⁵, bu da Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî'ye, bu da Ebu Yakub es-Seyyârî'ye, bu da Ebu İshak en-Nevkadî¹⁶ ye, bu da Ebu Cafer el-Hinduvânî'ye, bu da Ebü'l-Kasım es-Saffâr'a, bu da Nasr b. Ebi Yahya'ya, bu da Muhammed b. Semâ'a, bu da azimkâr âlim, islâmiyet kadılarının kadısı, halk içinde şeriatlerin düzelticisi, ikinci imam Ebu Yusuf Ya'sûb es-Samadânî'ye, bu da müçtehidlerin kutbu, din bayraklarının yer yüzünde yükselticisi, herkese baş oluşu söz götürmediğinden hakkında «insanlar, fıkıh konusunda Ebu Hanife'nin izinde olmalarıyle büyüktürler» denen ulu, yüce imam ve deryâ Ebu Hanife Nûmân—b. Sâbit el-Kûfî¹⁷ - Tanrı onu bu imamlar namına mükâfatlandırın, peygamberlik ışığı ve kaynağı - Tanrının salât ve selâmı üzerinde olsun - na isnadı gün ortasındaki güneşten daha belirlidir - ye talebelik etmişlerdir.

¹⁰ Bk. Not : 6.

¹¹ Ali b. Muhammed el-Cürcânî es-Seyyid eş-Şerîf (ölm. 816/1413). Bk. GAL II, 216; 305.

¹² Muhammed b. Mahmûd Ekmeleddin el-Bâbertî (ölm. 783/1384). Bk. GAL II, 80.

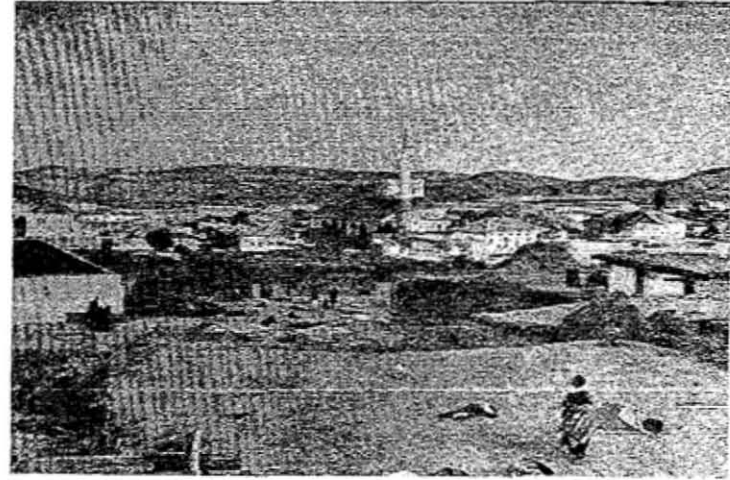
¹³ Sıgnâkî (ölm. 710/1310'dan sonra) Bk. GAL II, 116/142.

¹⁴ (ölm. 393/1197). Bk. GAL I, 376; Suppl. I, 644.

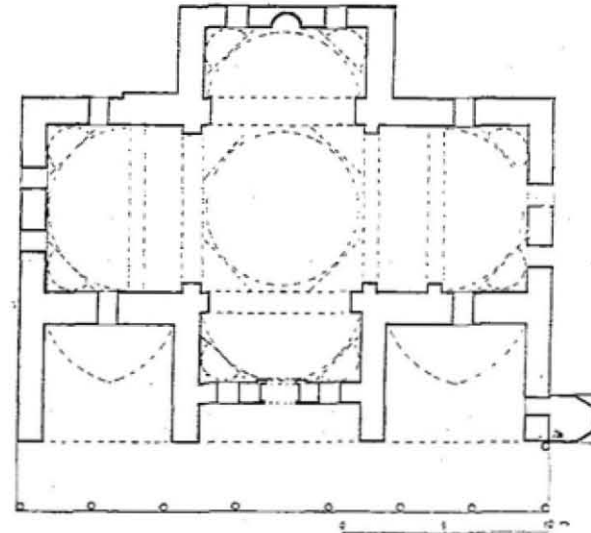
¹⁵ Necmeddin Ebu Hafis Ömer b. Muhammed en-Nesevî (ölm. 537/1142). Bk. GAL I, 427; Suppl. I, 768.

¹⁶ Ebu İshak İbrahim b. Muhammed en-Nevkadî. Bk. Yâkût, *Mu'cem el-Büldân*, Beyrut 1937, c. V, s. 312.

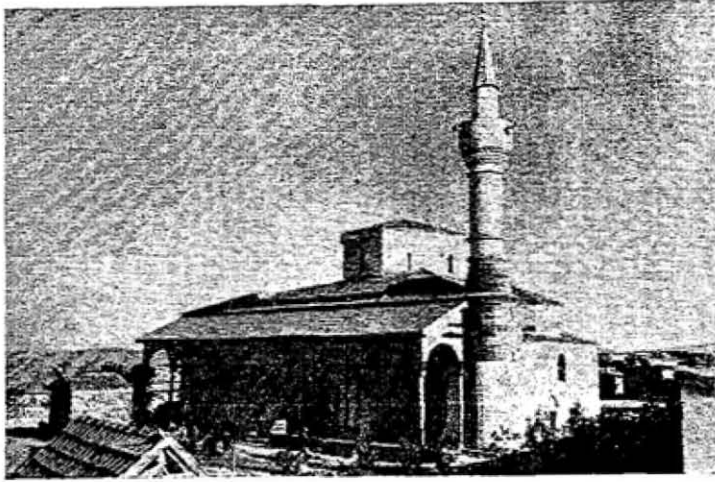
¹⁷ Ölm. 150/767. Bk. GAL I, 169; Suppl. I, 284.

Resim 1 - Husrev Paşa hant köyü ve camii'nin görünüşü

Resim 2 - Husrev Paşa camii'nin plânı

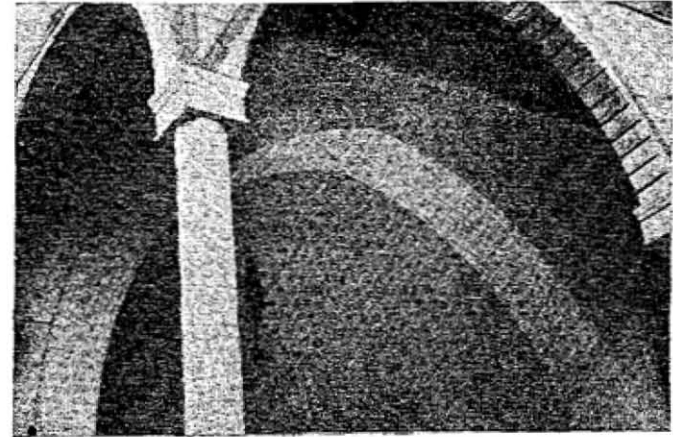
Resim 3 - Husrev Paşa camii'nin avludan görünüşü

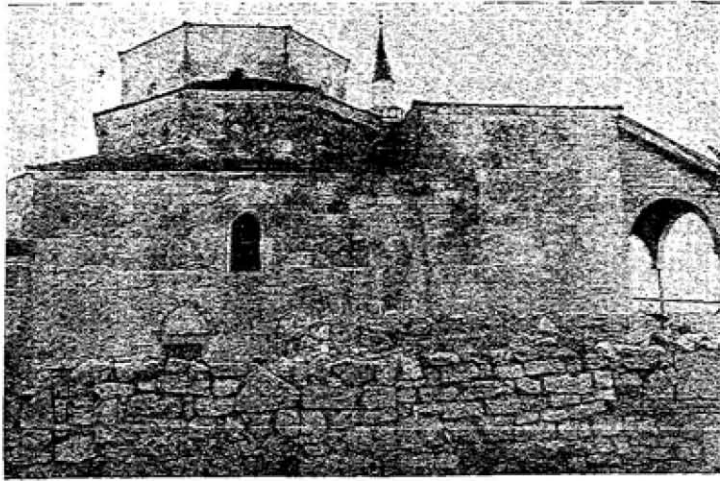
Resim 4 - Husrev Paşa camii'nin kible cihetinden görünüşü

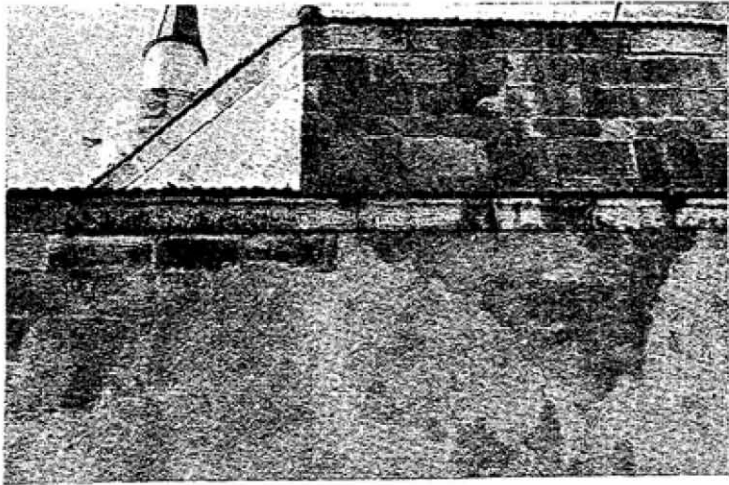
Resim 5 - Husrev Paşa camii'nin giriş eyvanı ve kapısı (Foto Y. Önge)

Resim 6 - Soncemaatyeri'nde dışarı açılan mekânlardan birinin kemeri (Foto Y. Önge)

Resim 7 - Hüseyin Paşa camii'nin doğudan görünüşü

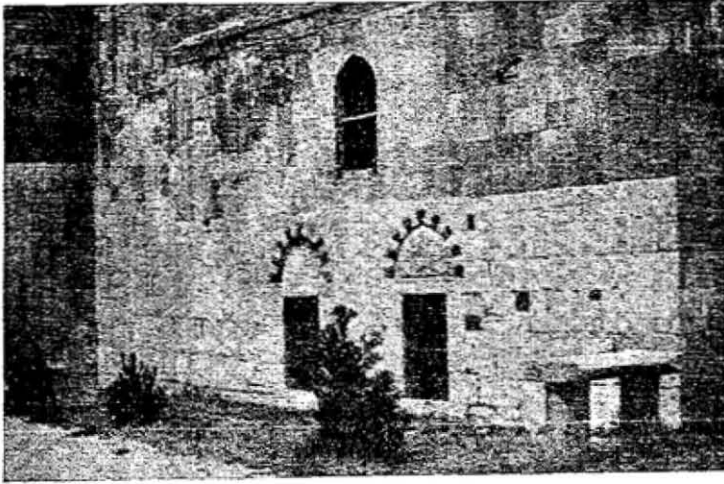
Resim 8 - Devşirme malzeme olarak kullanılan Bizans kitabesi

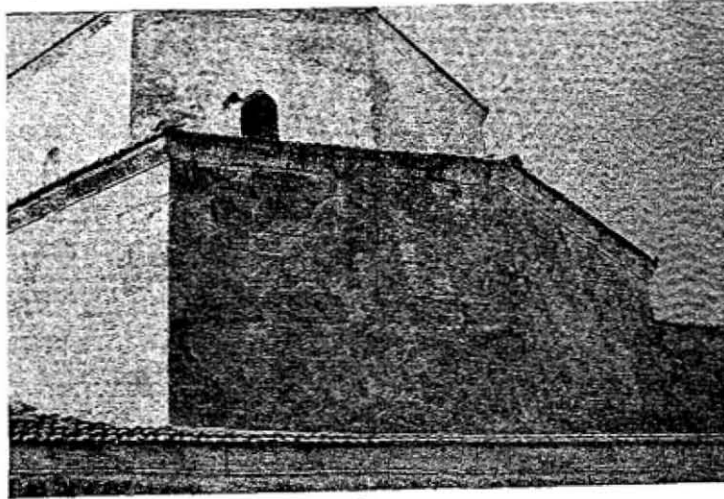
Resim 9 - Doğudan görünüşü

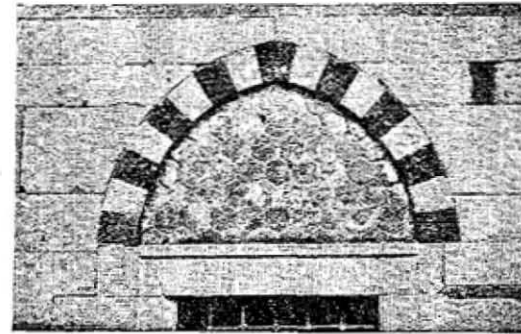
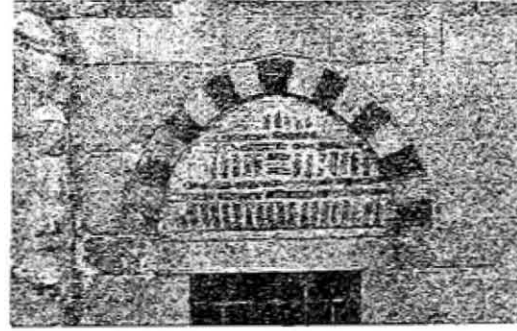
Resim 10 - Aynı yerden 60-70 yıl önceki görünüş (Brandenburg'un makalesindeki resimlerden).

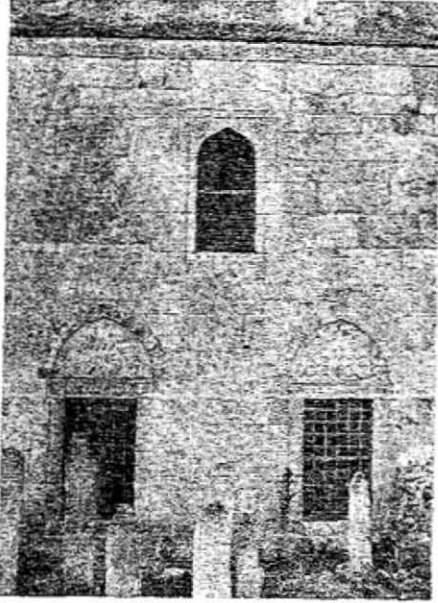
Resim 11 - Huseyn Paşa camii'nin minare tarafındaki yüzü
(Kenarda Bizans sütunlarından yapılmış musalla taşı görülmektedir)

Resim 12 - Mihrap kısmı ve ana kubbe

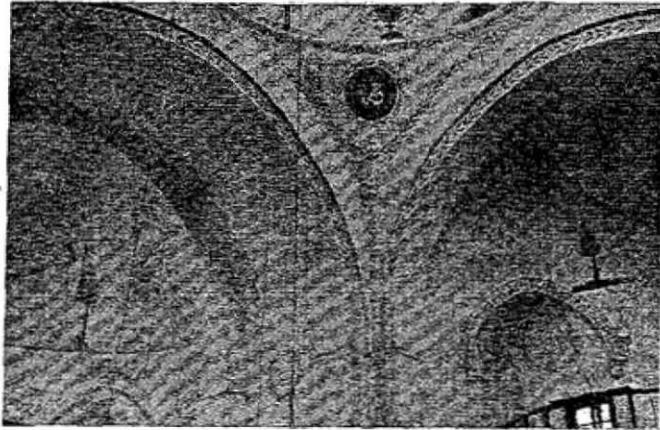
Resim 13 - 14 - 15 - Pencere kemerleri ve alınlık doğuları

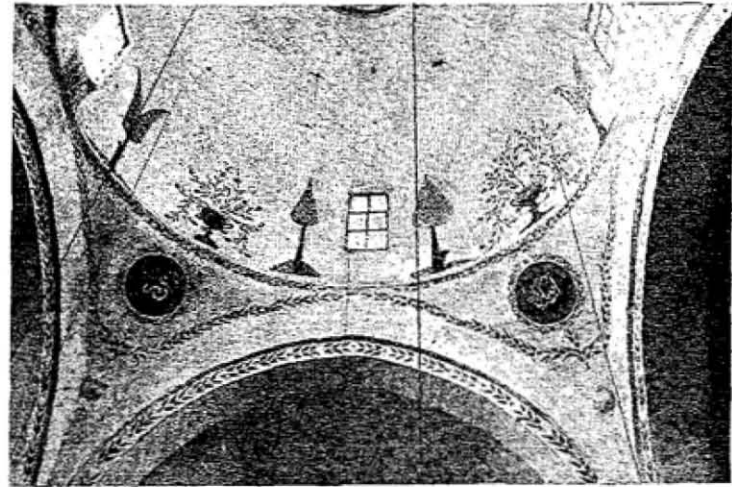
Resim 16 - Husrev Paşa camii
yan cephe detayı

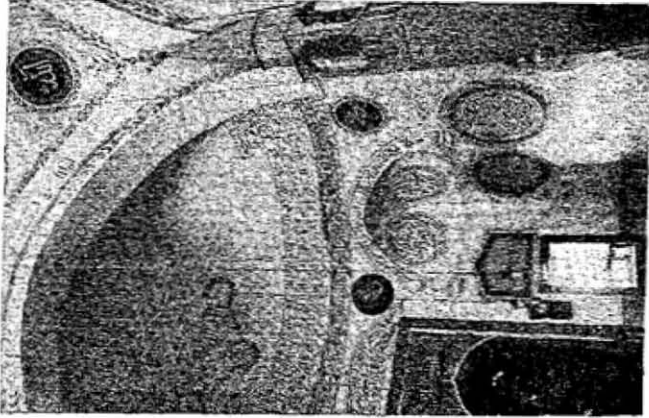
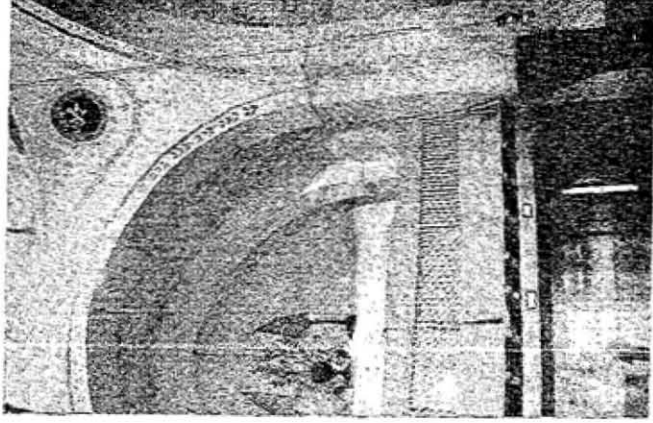
Resim 18 - Mihrab kısmı ve oakişlar.

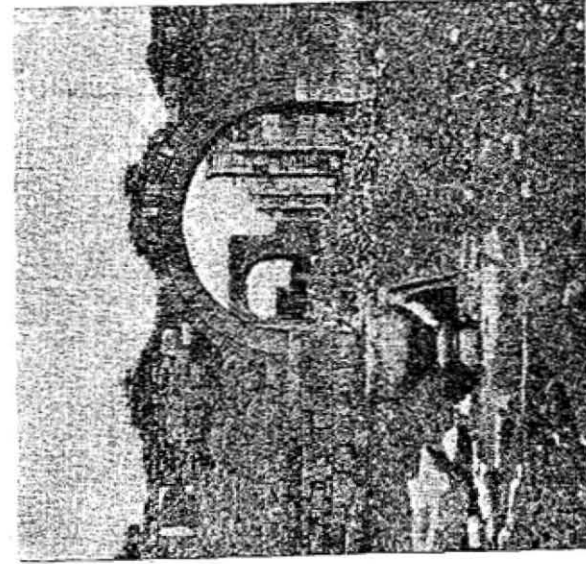
Resim 17 - Ana kubbe pandantifi ve yan kanatların örtü sistemi

Resim 19 - Ana kubbenin kuzey kısmı ve nakışlar.

Resim 20 - 21 - Kubbe ve örtüş sistemi detayları

Resim 22 -23 - Husrev Paşa hanının 60-70 yıl önceki harabesi

Resim 24 - Hasan'ın son kalıntısı (Foto Y. Önge)

Resim 26 - Husrev Paşa camii haziresindeki üç eski mezar

Resim 25 - Hısmamın camii'nin (soyunma yeri) kısmında havuz olarak kullanılan Bizans vaftiz teknesi

Resim 27 - En öndeki mezarın kitabesi

Resim 28 - İkinci mezarın kitabesi

Resim 29 - Hazirede bulunan kırık bir mezar taşı

Resim 30 - Üçüncü mezarın kitabesi

Resim 31 - Üçüncü mezarın kitabesi

الحمد لله
 اجمع من الخصال
 كهد صدق الموتى
 عمره

الحمد لله والصلاة على نبيه محمد وآله اجمعين اما بعد شئبوكنا صحت نصائبك كخر سطره باعث وباني
 بود كرمي الاصل ولايت انطولىده واقع قره حصار صاحب سخا غنده بارجنوق قضا سنده تابع ابي
 بيك ابي يازار قريه اولوكيسا حاصل عز الغل وغيرها در شيوزدرت اجد يازار مرزده الوكيسا اوج بيك
 بشير في يازار نصف قريه امين النبي مع قريه قورقوخاني دفتر مفصل واجماله تحرير اوج عدد اجمالي
 داخله اولوب برزكر اولتان قرار مرزوعات سفر نصرت مائره سرور سنها اولان هستوكم
 المشير الاخر كالمعلم للمطعم الحاصل في ادم ابيك نواصي الاقبال الدوله قاضي الاجل اول قايديجوس
 الاصل الاسلام مدير امور كيم بوز بالقدر انا قاي مكرم امام الايام بكر ابي كصائب موسس بيان الدوله
 والاقبال مشير الاركان السعدي الاجل الكفازي في سبيل كماله لوجه الله الخريف نصرف عوالف
 كلكر للمحال حال السعدي ومكر متلي صدر اعظم اولان خسرو پشا اذم الله تعالى اجلال حضرتي الهي طائفة
 افراز وخراج ابلدي اوزن ابي بيك بريال فرشت بقوه سطر متزل مرزور ده خان وجامع شريف
 بنا ايدوب اخيار سبب اولق اوزر آينده ورونه تك مرزور وعبوري مقابله سعدي عوارض ديو آينه
 وسائر ملكا بقدر معارف و مسلم اولق بيته باحيط توفيق دفتر اجماله على نصيب اولوب برزكر
 برزور مشا اركيه بك برزير بقدر ملك نامده يون اعظمه واحسان بيور بقدر استوسعا دلي مكر متلي برزير
 حضرتي معبر تجزات و كرميت طرف شريف نرين برزير تجزي وكيل مسجلى عثمان اغا بن محمد اغا
 خصوص آني كوقك حقه خري بالانقاس صوب شرع مطهر دن مولانا يوسف اقدى بن محمد
 اقدى ارسال اولوب اولدغي وقر مرشار ابل حضرتك اجبار قصد ابلدي محله وارنوب زيل بقدر
 اسجلى مسطور اولان مسلمين حضور نيزه عقد مجلس شرع نبوي اولند قره وكيل مرزور دقي عثمان
 اغا مجلس شرع لازم التسجيد ووقف آله الذكر والاهل التسجيل متولي ابلدي عمدة الامر الاعظام
 حقه اهل علمان بيك بن علي پشا حضرتي محضره اقرار نام ونقر بكلام ايدوب ما ذكره قرار مرزور
 طرف ملكنت شهر ياديرن واقف مشا كرمطها يون شوكنتقر وتيد وقف اتمك ليكون هبه وتملك
 اولوب برزير اهل السجالي حسيه لله تعالى وحاصل الوصيه كمد العلي وقف وجس ايدوب متولي
 اشرف ونعيمين ابلدي كيم بيور كقر اوزر رو عاتدن حاصل اولان غلا سندن خان وجامع شريف
 عيادت ورميانتة كرم ايدلر وبعده فضل قلان ملا مرتقر نيزه وقفه تعيين ابلدي اوزر
 نيزه لر دقي فضل قوال ايسه اولاده مشروطه اولره ما بينل نيزه تقسيم ايدلر وبعده ما كچوزلم

Resim 32 - Vakfiye sureti

çok hocası ve muhtelif tarikatleri vardır. Ayrıca muhakkik Mevlâ ve müdekkik âlim, fâzılların çocuğu, güç meselelerin halledicisi, dayım Mevlâ İsmâil, talebelik ettim. O da babası, fâzil, zâhid, âlim ve tarikat yolcusu Mevlâ Murtezâ'ya, bu da Mevlâ Fâzıl Ali el-Karabâğî'ye, bu da *Beyzâvî tefsiri'ne hâşiye* yazan Mevlâ Hüsameddîn'e, bu da Mevlâ Mes'ud eş-Şirvân ile Kara Davud adıyla tanınan Mevlâyâ ve her ikisi de ilim mütetebbillerinin üstadı ve hiç şüphesiz dağınık bilgilerin bir araya getiricisi Sa'deddîn Teftâzânî'ye talebelik etmişlerdir. Tanrının rahmeti üzerlerine olsun.

Ayrıca âlim, dindar, zâhid ve tarikat yolcusu babam şeyh Mehmed'e talebelik ettim. O da şeyh Mehmed el-Vânî' ile dayım Mevlâ İsmail'e talebelik etmiştir ki her ikisinin isnadları bahis konusu edilmiştir²⁵. Babam, ayrıca, başka âlimlere de talebelik etmiş olmakla beraber isnadlarını bulamadım. Hadis rivayetini, bîhassa âlim, hadisci şeyh Muhammed b. Abdullah et-Tahir el-Mağribî'den aldım. O da uzak Mağrib'deki hadiscilerin sonuncusu, babası Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed'e o da fakih, âlim ve hadisci şeyh el-Fassâr'a²⁶, bu da yüce hadisci ve isnadçı şeyh Harûn²⁷ et-Tûnusî'ye, bu da şeyh, âlim, nâsih ve büyük hadisci Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ali b. Muhammed es-Süfyânî el-Âsımî el-Kusrî'²⁸ el-Kudsîye bu da fakih, âlim şeyhülislâm el-Kalkaşandî'ye, bu da âlim, hadisci, isnadçı, hâfizlerin sonuncusu Ebu'l-Fazl Şihâbeddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî'ye talebelik etmişlerdir. Isnadları ve şeyhleri çok olmakla beraber onun bir tek isnadını zikredeceğiz. O, Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Ahmed b. Abdelvâhid et-Tenûhî'den, Hicaz'da tanınmış, mesnedü'l-âfâk Ebu'l Abbâs Ahmed b. Ebi Tâlib b. Ebi'n-Ne'am Nîmet b. Hasan b. Ali b. Beyân'dan, Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Ebi Bekr el-Mubârek b. Muhammed b. Yahya ez-

²⁵ Feyzullâh Efendi'nin cediti ve yakın akrabaları hakkında tafsilât için bk. Fahri Ç. Derin, *Feyzullah Efendi'nin nesebi hakkında bir risâle. Tarih Dergisi*. c. X, sayı: 14, İst. 1958. s. 97-104.

²⁶ el-Fassar kelimesi, metinde okunaklı değildir. Baştaki F harfi N veya K olabilir.

²⁷ Harûn : حرون : Üç ve dördüncü harfleri sırasıyla d ve f olabilir.

²⁸ Bahis konusu bu zâtın isminin yanında «diğer tanınan» şeklinde bir ibâre daha var ki bu ibârede gösterilen şöhrat okunamamaktadır.

²⁹ İd : عيد : arapça metinde ikinci harfin altındaki noktalar vuzuhsuzdur.

Zübeydî'den, Ebu'l-Vakt idü'l-evvel²⁹ b. İsâ b. Şuayb البحرى es-Süffî'den, Cemâle'l-islâm Ebu'l-Hakk b. Abdurrahman b. Muhammed b. el-Muzaffer ed-Dâvûd Zu'l-Büşenci - Buşenc'de Zülkade 465'de ölmüştür - den, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hamaveyh b. Ahmed b. Yûsuf b. A'yen es-Serahsî el-Hamevî'den, Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf b. Matar b. Sâlih el-Firebrî'den, imam, hâfiz ve müctehid Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre b. el-Berdizbeh el-Buhârî'den naklen rivâyet etmektedir. Buhârî'nin peygambere ve ümmet şefa-atçisine giden isnadları meşhur olup *Sahih*'inde yazılıdır - Tanrı hepsinden râzı olsun ve bizleri hesap günü onların necât bulan topluluğu arasına katsın.

Yüce Muhammediye sireti üzere olan süffî-halveti tarikatine, ataların yadigarı ve gelecek nesillerin mürşidi babam, mesnedim ve dayanağım şeyh Mehmed yoliyle ulaştım. O da, kâmil, mükemmel, yüce kerâmât sahibi babası şeyh Habîb Mehmed yoliyle ulaştı. O, seçkin makamı, ağabeyi şeyh Mustafa'dan sonra ve onun vasiyeti ile işgal etti. Şeyh Habîb Mehmed, zamanının kutbu, şeyhlerinin şeyhi, erenlerin efendisi, memleketinde Sultan Kara Bayram diye şöhrat bulan ârifbillah babası Şeyh Mehmed'den, o da kâmil, mürşid ve mükemmel velî şeyh Abdalgaffar el-Karabâğî'den yetkilenmiş olup şeyhleri hakkında bir bilgiye rastlamadım. O, dindar ve pâk ârifbillah şeyh Şâh-Kubâd Şirvânî³⁰'den, Şeyh ârifbillah Mehmed Berdâî'den, şeyh, âlim, mevlâ Yûsuf el-Mûskirî'den, şeyh mürşid Celâleddin Es-seyyid Yahyâ el-Yâkevi'den, şeyh imam Sadreddin el-Hiyâvî'den, imam, hacı İzzeddin eş-Şirvânî'den, yüce imam ve islâmiyet şeyhlerinin şeyhi İbrahim ez-Zâhid'den, şeyhlerin efendisi Es-seyyid Cemaleddin et-Tebrizî'den, şeyhlerin şeyhi Şihâbeddîn Mahmûd et-Tebrizî'den, şeyh, imam, ârif, âlim Rükneddin Muhammed السبحاس'den, velilerin kutbu şeyh Kutbeddin el-Ebherî'den, kutupların kutbu şeyh Ebu Necîb Sühreverdî'den, atılğan, şeyh, imam, ârif Ebu'l-Feth Ahmed b. Muhammed el-Garrânî'den, şeyh Ebû Bekr b. Abdullah en-Nessâc et-Tûsî'den, şeyh Ebu'l-Kasım b. Abdullah el-Gürgânî'den, şeyh Ebu Osman Saîd b. Sellâm el-Mağribî'den, şeyh Ebû Ali el-Hasan b. Ahmed el-Kâtib el-Mısırî'den, şeyh Ebû Ali Rûdbârî'

³⁰ Bk. Hulvî, *Lemezât*, Üniversite Ktb. T. Y. 1894, vrk. 183a-183b.

den, cemaat efendisi ve imamı Ebü'l-Kasım Cüneyd el-Bağdâdî'den, dayısı Ebu'l-Hasan Sırrı b. Müflis es-Sakâtî'den, Ebu Mahfûz Mârûf b. Feyrûz el-Beihî'den, Ebu Süleyman Davud et-Tâî'den, Habîb el-Basrî el-Acemî'den, tâbîlerin rehberi el-Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Basrî'den, Kümeyl b. Ziyâd'dan, müminlerin emîri ve muvahhidlerin önderinden yetkilenmiştir. Tanrı hepsinden râzî olsun.

Sohbete başlamanın mihveri kitab ile sünneti takip etmek, onların hoş nefesleriyle teberrük etmek, rızâya mazhar olan tarikatlarıyla doğru yolu bulmaktır. İçlerinde muahhar olanlar, zikir, namaz ve salât getirmek gibi ibâdetleri seçtiler. Bu seçtiklerinin arzettiği farklarla uygun olarak yolları ayrıldı, ancak isteklerden uzaklaşp hidâyete yaklaşmak hepsinin muradı idi. Beyt :

İbârelerimiz türlüdür, fakat senin güzelliğin birdir
Hepsi geldi o güzelliği göstererek.

Tanrı, bunların bereketleriyle bizi faydalandırısın, nefis tadlarını bize nasib etsin, bizleri onlarla birlikte elçilerin efendisi, peygamberlerin sonuncusu, Rabbe'l-âlemin elçisinin himâyesine mazhar kılsın, hesap ve işkece bahis konusu olmaksızın onun şefaâtıyla bizleri saâdete ve cennete kavuştursun. Bu insadların hepsini dinlemiş veya yazılı olarak görmüş değilim; Tanrı doğruluk derecesini bilir; bunları nakletmiş olmakla beraber, sözlerime bir kesinlik veremem.

Benim diğer meselelerime gelince, üstad, şeyh Mehmed el-Vânî ile aramda, sıhriyet dolayısıyla, bir akrabalık vardı. Bu akrabalık şu şekilde teessüs etti. O, bir takım bilgileri tahsil etmiş ve devrin kitaplarını okumuş olmakla tedris ile uğraşmak arzusu ile bizim yanıma Erzurum'a geldi. Amcam, şeyh Mustafa onu gördü, bilgisi ve halinden dolayı beğendi. Kızı ile evlendirerek ona bir ikametgâh hazırladı, geçimini temin etti ve işlerini her bakımdan yola koydu. Şeyh, tedrise ve halka vaaz vermeğe başladı, Tanrının âyetlerinden biri hâline geldi, Şöhreti uzak köşelere kadar yayıldı. Saltanat makamınca dâvet olundu, kendisine büyük saygı gösterilerek Kostantaniye'ye getirildi³¹. Sultan İbrahim oğlu Sultan

³¹ Vâni Mehmed Efendi'nin, IV. Mehmed'in hizmetine giriş tarihi, Şeyh'ye göre, 1072 rebî'ü'l-evvelî (= ekim-kasım 1661) indedir (*Vekâfi'ül-füdelâ*. c. II, Üniverte Ktb. T. Y. Nr. 3218, s. 218).

Mehmed onu görünce, bilgisi, fazileti ve vaazları dolayısıyla beğendi, iltifat etti ve fevkalâde ikramda bulundu. Harçlık olmak üzere, ona, bir miktar osmanlı dirhemi bağladı. Şeyh, bu meblâğın bir kısmını kabul ve geri kalanını almadı. Onun, ailesiyle birlikte Kostantiniye'ye yerleşmesine dâir hatt-ı şerif-i sultanî sâdir oldu. Şeyh, bu emre itaat ederek oraya yerleşti, sultan nezdinde itibar gördü ve bilgi bakımından büyük üstünlük göstererek belîğ mev'izelerde bulundu. Sultan, her cuma günü, vaaz meclislerine katılırdı.

Bundan sonra, henüz Erzurum'da olan beni, kendi kızı ile evlendirmek üzere, yanına dâvet etti. 27 şevvâl 1074 (24 Mayıs 1664) cumartesi günü Erzurum'dan ayrıldığımda talih yüzüme gülüyordu. Çünkü yolda, sevinç kaynağım ve velinimetim Sultan Mehmed'in oğlu Sultan Mustafa'nın doğum müjdeleri her tarafa ulaştırılıyordu. Tanrı ömrünü uzun etsin ve vatanın her tarafında kendisini geniş şekilde başarılı kılsın. Onun doğumu, bu yılın zilka'desinin 8 ine rastlamıştı (= 3 Haziran 1664 salı ikindi vakti). Sultan bu esnada, Şeyh ile birlikte, Edirne'de idi. Buraya, bu yılın zilhiccesinin 9 uncu arife günü vardım. Onun yanına çıktım, elini öpmek ve ona hizmet etmek şerefini kazandım. O ay içinde, kızı Ayşe ile beni evlendirdiği gibi³² kendisine de yaklaştırdı ve yakın çevresine aldı. Beni bütün çocuklarına üstün tuttu ve tavsif edilmeyecek derecede sevdi. Tanrının rahmeti üzerine olsun. Önceleri de beni sever, meclislerinde överdi. Bundan sonra da bütünüyle himmetinin ışıklarını üzerime yöneltti ve ikbâlinin parıltılarını üzerime saçtı. Sultanın ve vezirin meclisinde beni övmeye başladı ve büyüklerin meclislerinde âlimlerle mübahâseye girişmemi, bir müddet derslerine devam etmemi ve bu arada talebelere ders vermemi emretti. Daha sonra, zamanımızda okunması âdet olan kitablari kendisinden okumak üzere dersleri bıraktım ve uzun müddet müstakil olarak talebeleri okutmağa koyuldum. Edirne'ye gelişimden üç yıl sonra, zamanın müftüsü Ömer el-Minkarî oğlu Yahya Efendi, bir adamını göndererek bilinen şekil üzere, ulemâ-yı rûsûma katılmam için beni teşvik etti ve kısa bir zamanda gereken yolu alabilmem hususunda bana vaade bulundu. Hakkımda iyi

³² Şeyhî (II, s. 218) ve Murâdî (*Silkâ'd-dürer ft ayânî'l-karnî's-sânî aşer*. Bulak 1381, IV. s. 6 vd.) izdivacın 1074 zilhiccesi içinde vâki olduğuna teyid eder.

bir intibaa sâhib idi, ehliyet ve liyakatime inanıyordu - Tanrı rahmet eylesin. Emir ve vaad tekerrür edip haddi aşarak üstüme düştüğünü görünce istediğini kabul ettim. Namıma fetvâ eminliği maddesi üzerinden *mülâzemet* tezkiresini, 40 *akçelik medrese* ile birlikte yazdı. Bunu *hâric* diye adlandırılan medrese takip edecekti. Bütün bunlar gizli idi. Şeyh meseleyi bilmiyordu. *Mevlevîyet* (kadılık) ile sonuçlanacak bu yolları bize yasak etmişti. Meseleyi kendisine açınca, *mevlevîyetle* sonuçlanmasından korktuğundan mülâzemetle muvafakat etmedi. Benim maksadım ulemâ-yı rûsûm yolunu tutup medreseleri tamamladıktan sonra birisinde emekli olmak veya geçim yollarından birini aramaktı. Bununla beraber, kadılığı düşünmemiştim. Fakat, şeyh bana inanmadı ve mülâzemet kâğıdını geri çevirmemi emretti. İtaat edip rızasına tevfikân kâğıdı geri çevirerek gerekeni izah ettim. Müftü, bu yoldan ve bu yolun icaplarından ayrılışına üzüldü.

Sanki, bende kaçırılmasına kederlendiği bir şey sezmişti. Bundan sonra, bana münâdî'nin «kurtuluş ve başarıya koş, gaflet uykusundan uyan, sabah oldu» seslenmesindeki ilâhî cezbe ve ezeli gaybubet ulaştı. İçimde bir şevk duydum. Beytullâh ve insanların efendisi'nin - yer ve göğü dolduracak Tanrının salât ve selâmları üzerine olsun - türbesini ziyârete karar verdim. Edirne'den 1078 yılında ayrıldım³³. Dimeşk (Şam)'a varınca, hem gidiş ve hem dönüşte, Şam (Suriye) hacı kafilesine katılmayı kararlaştırdım. Buradan kafilâ ayrılıp kavuşma yeri, «meltemleri ne kadar hoştur» dediyecek kadar görünüp tavaf merasimi sona erinceye kadar bir şevk duygusu içinde kaldım. Önce âdem oğullarının efendisine âit türbenin hoş kokulu toprağına yüz sürdüm ve «ey ovada kemikleri gömülü insanların en iyisi, o kemiklerin hoş kokusundan dolayı ovalar ve tepeler de bir hoş olmuştur. Yattığın mezara ben, feda olayım, çünkü içinde iffet, cömertlik ve iyi ahlâklılık vardır» diyerek huzûrda zillet ve yalvarış ile bulunmaktan ve o eşikleri öpmekten şereflelendim. Bundan sonra, Tanrının haremî olan «Ümmü'l-Kurâ» Mekke'ye yöneldik. «Oranın tepelerinde Tanrının mübârek bir evi vardır»³⁴ insanların gönülleri

³³ Feyzullah Efendi'nin hacca gidişi, 1078 cemaziyelâhırı (= kasım - aralık 1667) adadır. (*İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1945, c. IV, 593).

³⁴ Aslı mısra şeklindedir.

oraya yönelir ve oraya bağlanır, ruhları onu tavaf eder, suçları affedilir, günahları silinir. Onu tavaf etmeğe ve ondaki hoşluğa ne kadar da şevkimiz vardır. O öyle bir hoşluk ki, ifadesi imkânsızdır, onu tatmayan hiç hoşluk tatmamıştır. Ey arkadaş, ondan aldığımız tadı sen de al.

Merâsimi yerine getirdik, ziyaretgâhları dolaştık. Ancak orada olup bitenlerin tafsilâtı bizi maksad dışına götüreceğinden bahis konusu etmiyoruz. Kısaca, Haremeyn-i Şerifeyn ile yolda bulunan diğer mevkilerde büyük âlimler ve hayırlı sâlihlerle görüştüm, sohbetleriyle mesud oldum, ilim ve marifetlerinin meyvelerini topladım, hoş vâ-temiz nefesleriyle teberrük ettim, ilmin karanlık kalmış konularını ve mezhebin hoş taraflarını onlarla birlikte mübahese ettim, marifetlerinin ışıklarıyla aydınlandım. Her ne kadar köşede bucakta izi kalmış cevherler çok ve Haremeyn-i Şerifeynde, sağda solda ve sair yerlerde değerli insanlara henüz rastlanıyor olmasına rağmen bilgi güneşi batmağa yüz tutmuştu. Dönüp de İstanbul'a vardığım zaman padişahın bir meseleden dolayı Rumeli şehirlerinden Yenişehir'e³⁵ hareket etmiş olduğunu duydum³⁶. Zira Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa, o sıralarda Girit adasında Kandiye kalesini muhasara etmekte ve şeyh - Tanrının rahmeti üzerine olsun - padişahın maiyetinde seyahatte idi. Şeyhin emirleri gereğince, onun ve benim ailelerimiz beraberimde olduğu halde şeyhin yanına hareket ettim. Onunla buluşup elini öpmek şerefine nâil oldum. Burada, eskiden olduğu gibi ders vermek ve araştırmalarda bulunmakla vakit geçirdim. Yenişehir'deki ikamet esnasında zevcem, Ayşe - Tanrının rahmeti üzerine olsun - vefat ederek orada gömüldü. Bu olay, 1080 yılı başlarında olmuştu. Ondaki iki oğlum, Ubeydullah ve Mehmed, henüz küçük yaşta ve ben hac seyahatinde iken ölmüşlerdi. Bundan sonra, şeyh - Tanrının rahmeti üzerine olsun -

³⁵ Yenişehir-i Fener, Teselya Yenişehir (Larissa) dir (Ahmed Rifat, *Lâgat-ı Tarihîye ve Coğrafîye*. VII. İstanbul 1300, s. 227; Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, Dersaadet 1303, s. 834).

³⁶ IV. Mehmed'in Edirne'den Teselya Yenişehir (Larissa)'ne hareketi rebî'ü'l-evvel 1078 (= ağustos-eylül 1668) salı günü vuku bulmuştur (Abdurrahman Abdî Paşa, *Vekâyi-nâme*, Topkapı Sarayı Mûxesi. Koşular Ktb. Nr. 915, v. 92b; Silâhdar Mehmed Ağa, *Tarih*, İstanbul 1928, I, 506).

beni Meryem adlı diğer kızı ile evlendirdi. Onunla, bu seyahatten dönüşte, Selânik'te evlendim. İleride belirtileceği gibi, bu esnada, padişah da orada ikamet etmekte idi. Bundan sonra padişah, yüksek huzurlarında, şeyhin her gün *Beyzavî tefsiri* ile *haşiye*'lerini okumasını ve âlimlerden seçtiği bir kaçının bu derse katılıp tefsir okumalarını emretti. Bunların arasında, herkesten önce gelip derse katılan fakir de vardır. Durum aylarca ve günlerce böyle devam etti. Çoğu günler Şeyh, padişahın emriyle, yerine beni bırakır, ben de yüksek huzurda ders verir ve bolca iltifatlara mazhar olurum. Daha sonra, padişah Eğriboz adasına niyet etti. Buradan Sadriâzam'a yardım gayesiyle Girit adasına geçmek istiyordu. Bunun üzerine padişah Yenişehir'den hareket etti³⁷. Derslere katılan âlimlerle birlikte benim de maiyetine girmemi ve her gece yüksek huzurlarında ders vermemi emretti. Yolculuğa katılarak emr-i şeriflerini yerine getirdim. Bu sırada, padişah Kostantiniye medreselerinden birini bana verdi. Fakat bu tayin beni, ulemâ-yı rûsûm zümresine katacağından, şeyhin buna râzı olmayacağı ileri sürüldü. Padişah, bunun üzerine bana, Kostantiniye'de oturan yahudilerinin cizyesinden 120 osmanlı altını tâyin etti. Daha önce, 70 osmanlı altını tahsis etmiş bulunduğu padişahın berâtiyle tahsisatım, cem'an 190 osmanlı altınına yükselmiş oldu. Yolculuk ve harekât esnasındaki ihsanlar ve teşrifat bunun dışında idi. Tanrının lütfuyla Sadriâzam, Kandiye kalesini zaptetti ve anahtarları Eğriboz yakınında bir kasaba olan Livadya mevkiine getirildi³⁸. Herkes birbirini müjdeledi ve ortalığı sevinç kapladı. Çünkü daha önce burası yıllarca gaziler tarafından muhasara edilmiş, bu uğurda sayısız hazineler harcanmış, sayısını ancak Tanrının bildiği müslümanlar şehid düşmüştü. Bunun üzerine padişah, Eğriboz adasına ayak bastı. Ben de maiyetine dahil idim. Kalesini, surlarını, tepelerini ve alçakta kalan yerlerini gordüm. Padişah, ben de hizmetinde olarak, değerli bir muzafferiyetle

³⁷ Padişahın Yenişehir'den Eğriboz'a hareketi, 7 cumâde'l-ülâ 1080 (= 3 ekim 1669) perşembe gündür (Abdi Paşa, 102a; Silâhdar, I, 554).

³⁸ Padişah'ın Livadya (Defterdar Mehmed Paşa, *Zübde'tü'l-Vekâyi*, Hamidiye Ktb. Nr. 948, 5a'da İstefede)da iken, Çavuş başı vekili Köse İbrahim Ağa vasıtasıyla gönderilen Kandiye'nin fethi haberini aldığı hakkındaki tafsilât için bk. *Vekâginâme*. 102b; krş. Silâhdar I, 554-55.

döndü. Selânik'te karar kılarak kışı orada geçirdik. Padişah, orada 1080 şa'banı ortasında, şerefli oğlu Sultan Mustafa, - Tanrı gelis gölgesini insanların üzerinde tutsun - öğrenim çağına gelip halis altın gibi ilme olan kabiliyeti ortaya çıkınca beni ona öğretmen, yetiştirici, tavır ve ahlâkı için tamamlatici ta'yinetti³⁹. Gayretimi hizmetine hasrettim, öğretim, okuyup yazması ve terbiyâsi için elimden geleni yaptım. Padişah - Tanrının rahmeti üzerine olsun - bana, bol miktarda altın ihsanında bulundu, yeni ve daha çok tahsisler ta'yin etti. Ayrıca medreseler ile mülâzemet emrinde bulundu. Meclislerde ve toplantılarda mevki'im yükseltip aynı ay içinde uhdeme müstakil olarak *mülâzemet* pâyesi verilmesini mutazammın, hatt-ı şerif-i sultanî sâdir oldu. Altı ay sonra da *hâric* rütbesi ile Haydarpaşa medresesini ve yine altı ay sonra *Mustile-i sahn* rütbesiyle Üsküdar'daki Mihrimâh Sultan Medresesini ve daha sonra *Sahn* diye adlandırılan Sultan Mehmed medresesini bana tevcih etti. Bu Medâris-i semâniyeden Haşiyeci Hasan Çelebi'nin bulunduğu medrese, Mustile-i süleymaniye'nin Ayasofya medresesi ve Süleymaniye medresesinden faydalandım⁴⁰. Medrese-i hâric'den Süleymaniye'ye gelişim üç sene bir kaç ay zarfında oldu. Daha sonra mansıblara yöneldim. Bunlardan istediğimi seçmek, yerime nâif göndermek elimde olduğundan eskiden olduğu gibi muallimliğe de devam ediyordum. Fakat tanrının lütfu sayesinde, bunlardan hiç birine niyetlenmedim. Medreselerden biriyle tekâüt olmayı, öğretim ve değerli konuları tetkiki seçtim. Bunun üzerine padişah, Kostantiniye - Tanrı bereketiyle korusun - kadılığı rütbesiyle Süleymaniye Darülhâdisi'ni şevval 1084 de bana verdi⁴¹. Bütün bu mansıbları kat'ettiğim sırada, Müftü, Minkari-zâde Yayha Efendi idi.

³⁹ 22 şa'ban 1080 (= 15 ocak 1671) çarşamba günü: «saadetli Şehzâde Efendi hazretlerinin hâcesi Emir Çelebi bi-emri'lâhî teâlâ azm-i dârü'l-beka edüp yerine Vâiz Vâif Efendi'nin dâmâdi Feyzullah Efendi'nin nasb olanda» (*Vekâyi-nâme*, 103b; krş. Silâhdar I, 556). Şeyh (II, s. 218), Feyzullah Efendi'nin selefini Esseyyid Mehmed Efendi olarak gösterir.

⁴⁰ Şeyh (II, s. 218), Feyzullah Efendi'nin Haydarpaşa medresesine 1081 muharreminde (= mayıs-haziran 1670); Üsküdar Mihrimâh Sultan medresesine aynı sene şa'banında (= aralık-ocak 1671); Sahn-ı semân'a zilhiccede (= nisan-mayıs 1671); Ayasofya-i Kebir medresesine (1083 muharreminde (= mayıs 1678)) tayin edildiğini kaydeder.

⁴¹ Şeyh (II, s. 218), 1084 recebinde (= ekim-kasım 1678) İstanbul pâyesi ve Süleymaniye Darülhâdisi'ni müderrisliği ile tekâüd edildiğini ifade ediyor.

Bu yıllar zarfında Padişah, Filibe şehri civarında Desbun(دسبون) da yazı geçirmeyi arzu ederek haremi, âilesi, sağında ve solunda saltanat erkânı ile oraya yollandı⁴². Ben de saltanat alayı ile gittim. Meğer burası, yüksek dağları olan geniş bir kaza imiş; soğuk suları, türlü türlü ağaçları varmış. Sıcakların devam ettiği üç ay burada hoş bir tatil ve nimetler içinde geçirdik. Her gece Padişahın huzurunda tefsir okunurdu. Şeyh - Tanrının rahmeti üzerine olsun -, meclisin başında bulunur; ben ise, zeki şehzâdeye ders verir, yaş dalı doğrulturcasına onu yetiştirir, meclise devam ederdim. Zeki âlimlerle münakaşalar yapar, onlarla ilim konularında yarışır kâh onlar beni geçer, kâh ben onları geçirdim. Daha sonra padişah, hizmetinde olduğum halde, Edirne'ye - Tanrı onu zafer ve bereketle çevirsin - döndü. Bundan sonra da asker toplamağa, harp hazırlığı yapmağa başladı. Gayesi, zâlim kâfirler üzerine gazâ etmektir.

(Devamı var)

⁴² Padişah'ın Despot yaylağına çıkışı 1082 (= 1671) yılında olmuştur. Abdi Paşa, 107a-108a; krş. Silâhdar I, 562-563, 1083 (?) tarihi için bk. *Zübdetü'l-vekaif*, 8 b.